

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KIZILELMA

Yasin ŞEN¹

Özet

Kızilelma, Türklerin fetih ve hâkimiyet anlayışını temsil eden en eski sembollerden birisidir. Bir ideal olarak uzak ve erişilmez bir hedefi temsil eder. Bazen de İstanbul, Roma, Viyana, Estergon, Budin gibi çeşitli şehirlerin ifadesinde kullanılır. Bununla beraber kavram Osmanlı döneminde yazılmış edebî metinlerde uzun bir süre Roma'nın karşılığı olarak kullanılmıştır. Kızilelma, sahip olduğu değerle ve anlamla beraber kaynaklarda ve bilhassa Türk Edebiyatında en çok işlenen konulardan birisidir. Dolayısıyla Klasik Türk şiirinde de kavram çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Kızilelma bu şiir geleneği içerisinde genellikle sevgilinin güzellik unsurlarından birini ifade eder. Kimi zaman, sevgilinin yaptıkları karşısında âşığın feryadının duyulduğu uzak bir diyarı ifade eder. Bununla birlikte Kızilelma, tarihî bağlamına uygun olarak da ele alınmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın fetihlerini konu alan bazı şiirlerde bunları görebiliriz. Bu kavram özellikle fethedilmek istenen şehirleri ifade etmede ve övülen kişinin özelliklerini vurgularken kullanılır. Sonuç olarak Kızilelma, Klasik Türk şiirinin kendine özgü dünyası içinde önemli diyebileceğimiz bir yere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kızilelma, Klasik şiir, âşık, sevgili.

KIZILELMA IN CLASSICAL TURKISH POETRY

Abstract

The Kızilelma is one of the oldest symbols representing the understanding of the conquest and dominion of the Turks. It ideally represents a remote and inaccessible target. Sometimes it is used in the expression of various cities like Istanbul, Rome, Vienna, Estergon, Budin. However, the concept has been used for a long time in Roman literary texts written in the Ottoman period. Kızilelma, is one of the most prevalent topics in Turkish literature, especially in sources with value and meanings. Therefore, the concept of Classical Turkish poetry is also dealt with in various forms. Kızilelma is usually one of the beauty elements of love in this tradition of poetry. Sometimes Kızilelma, expresses a distant land in which the love of the lover is heard in the face of what his lover does. However, Kızilelma was also dealt with in accordance with its historical context. We can see them in some poems about the conquests of Kanuni Sultan Süleyman. This concept is used especially when emphasizing the characteristics of the person being praised and not expressing the cities that are desired to be conquered. Kızilelma has a place in the unique world of Classical Turkish poetry that we can say is important.

Keywords: Kızilelma, classical poetry, loving person, lover.

¹ Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, sen_yasin@windowslive.com.

GİRİŞ

Sözlü ve yazılı kültürde birçok şekilde işlenen Türk hâkimiyet fikri tarihte çeşitli şekillerde remzedilmiştir. Bunlar arasında sikke bastırmak, hükümdarın kendi adına hutbe okutması, bayrak ve çadır akla ilk gelenlerdendir. Kızılma² da bu hâkimiyet sembollerinden birisidir.

Kızılma kaynaklarda Türklerin cihan hâkimiyeti idealinin sembolü olarak ele alınmıştır (Gökyay 1986a: 14). Bazen de Türklerin her nerede olursa olsun elde ettikleri zaferin adı bu kavramla anılmıştır (Gökyay 2002: 559). Özellikle yükseliş devirlerinde Kızılma, Türklerin cihan hâkimiyeti şeklinde algılanmıştır (Kösoğlu 2013: 165). Osmanlılar zamanında ise kavram, Osmanlıların Batılı devletlerle yaptığı savaşların bir sembolü olarak öne çıkmıştır.

Kızılma çeşitli şehirlerin ifade edilmesinde de kullanılmıştır. Kavramın İstanbul’la ilgisini birçok kaynak teyit ediyor. Öyleyse İstanbul’un bu kavramla ilgisi nasıl kurulmuş ve şehir bir Kızılma ideali olarak nasıl belirlemiştir? Bu idealin manevi bir zemini olduğu gibi maddi bir zemini de vardır. İstanbul’un Kızılma olarak adlandırılması bir küreye isnat edilir. Şehirde, Ayasofya’nın önünde dik bir sütun üzerinde, at üzerinde bulunan ve elinde bir küre tutan Justinianus heykelinin Türk Kızılma’sını temsil ettiği söylenmektedir (Turan 2006: 265). Buradan hareketle İstanbul’un bir süre Türklerin Kızılma’sı olduğunu söylememiz mümkün görünmektedir.

Kızılma, sadece kendi muhtevası ve temsil ettiği anlamlar ile değil, bağlı olduğu birçok kavramla da Türk kültürünün önemli sembollerinden birisidir. Kızılma’nın ilgili olduğu konulardan birisi ağaçlardır. Bilindiği gibi Türk kültüründe ağaç kutsal bir yere sahiptir (Ergun 2012: 147). Ağaca yönelik bu kabulün izleri çeşitli edebî eserlerde görülebilmektedir. Bunun en tipik örneği Dede Korkut Hikâyeleri’nde Salur Kazan’ın elinde kopuzu ile bir ağaçla söyleşmesidir.

Kayın, çınar, servi, ardıç gibi birçok ağaç temsil ettikleri anlamları günümüzde de yaşatmaktadır. Bunların içine hayat ağacını da dâhil etmemiz mümkündür. Mezar taşlarının, çinilerin, halıların ve bazı minyatürlerin motif ve desenlerinde rastladığımız hayat ağacının Kızılma ile bir bağının olduğu düşünülmektedir. *“Hayat ağacı dallarında bulunan yuvarlaklar, aslında güneş, ay ve yıldızları sembolize eder. Hayat ağacı dalında bulunan yuvarlaklar, bir ara Osmanlı kültürüne geçerken ‘Kızılma’ olarak tercüme edilmiştir”* (Gültepe 2014: 160). Ayrıca eski Türklerde hayat ağacı hayatın kaynağı olarak kabul ediliyordu. Hayat ağacının en önemli özelliklerinden birisi dünyanın merkezinde bulunmasıydı. Böylece bu kavram yer altı, yer üstü ve gökyüzü gibi üç kozmik kavramı birbirine bağlıyordu. Bu ağacın gövdesi oldukça geniştir. Bunun yanında büyük ve geniş olan yapraklarını da dökmüyordu (Ergun 2012: 27-28).

Öyleyse Kızılma, bir yerden sonra hayat ağacıyla birleşmekte ve Türk kültüründeki yaratılış ve süreklilik kavramlarını beslemektedir. Bu kavramların “Türkün cihan hâkimiyeti” ve “cihat anlayışı” gibi ideallerle de

² Kızılma’nın yazılışı konusunda metinlerde çeşitli imlâ şekilleri görülmektedir. Biz bu makalede TDK’nin imlâ kılavuzundaki “Kızılma” şeklini tercih ettik ve metin içinde tutarlılığı sağlamak üzere alıntılarda da bu tercihi kullandık. Yine bu makalede yer alan alıntılardaki imlâ özelliklerinde TDK’nin yazım kurallarına riayet etmeye çalıştık.

beslendiğini düşünebiliriz. Bu inanış çeşitli şekillerde asırlarca varlığını sürdürmüş ve hayat ağacı gibi kutsal birtakım kavramlarla bütünlük oluşturarak özellikle yeniçeriler arasında on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar yaşamıştır (Gültepe 2014: 213). Ancak burada Kızılma'nın Osmanlı Devleti zamanında olgunlaşan bir ülkü olduğunu da söylemeliyiz (Çetin 2011: 73).

Türk kültüründe kendisine kutsallık atfedilen bazı kavramlara yaklaşan Kızılma'nın, zamanla temsil ettiği bazı değerler ortaya çıkmış ve kavram değişik anlamlarda kullanılmıştır. Kızılma'yla ilgili tespitler ve kavramın temsil ettiği anlamlar şu başlıklar altında toplanabilir:

- *Mutlak dünya hâkimiyetinin sembolüdür.*
- *Hakkın (Tanrı'nın) Hakan'ı göndereceği yerdir.*
- *Türk'ün gerçekleştirmek istediği ülküsüdür.*
- *İlahî ve sırlı bir bilgidir.*
- *Millî asabiyet, millî ahlâktır.*
- *İstanbul'un sembolüdür.*
- *Türk ordusunun manevi hedefidir.*" (...) (Gültepe 2014: 19).

Tarihî ve edebî kaynaklar Kızılma'yı nasıl ele alıyor? Şimdi bununla ilgili bazı hususlara temas edelim. Kızılma'yla ilgili bazı eski kaynaklarda birçok tarif görülmektedir. Bunlardan Gelibolulu Âlî'ye göre "*Kızılma Frenlerin ülkesinin en ücra köşesinde büyük bir kilisedir. Çatısında Anuşirvan'ın kadehinden çıkmış elma gibi yuvarlak bir yakut parlar*" (Gültepe 2014: 268). Bu yuvarlak ve parlak kubbeden kinaye buraya Kızılma denmiş olabilir. Fakat sonraki zamanlarda kavram, daha geniş bir manaya kavuşmuş ve kimi şehirlere karşılık olarak kullanılmıştır. Saltuknâme, Peçevî Tarihi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi bazı eserlerde bu kavramın farklı yerleri ifade etmede kullanıldığını söyleyebiliriz.

Kızılma ilk olarak Saltuknâme'de geçer (Ayvazoğlu 2013: 136). Burada, Seyyid'in Avrupa şehirlerini gezdiği bir esnada Kızılma şöyle anlatılır:

"Şerif, oradan Asfur'a döndü. Berberiyeye uğradılar. Yedi gün gittiler. Abadanlığa çıktılar. Orası; Üngürus, Alman ve Uyursivür tarafıdır. Büyük bir şehre rastladılar. Burada büyük bir kilise vardı. Kapısı kapatılmış. Altun bir top kubbesinde dururdu. Kızıl altından idi ve bir elmaya benziyordu. Şerif Saltık: Bu nedir, diye sordu³. Onlar: Buna, Kızılma derler, dediler" (Demir-Erdem 2013: 136).

Kızılma Saltuknâme'de rüyalara da konu olmuştur. Eserde Sultan Birinci Murad'ın Hz. Peygamberi rüyada gördüğü ve peygamberin fetihle ilgili ona şöyle müjdelerde bulunduğu anlatılır:

³ Bu ifade metinde "sordular" şeklindedir.

“En son Murad Han Gazi, İznik’de Resul hazretini rüyasında gördü:

-Kalkın, Edirne şehrine gidin, ocağınızdır, gazilerin yeridir, Orası; Darü’n-nasr, beytül-feth ve arz-ı şerifdir. Oradan her nereye zafer fetih niyetiyle giderseniz hazır olur. Kuvvetlenirsiniz; batıyı, doğuyu, kuzeyi ve güneyi; bu dört köşe ova ve denizi oradan fethedersiniz. Adalet ile galip olup o yerleri alacaksınız. Oradan yürüyüp Kızılma’yı da sizin nesliniz fethedecek. Âlem size boyun eğecek, dedi” (Demir-Erdem 2013: 511).

Osmanlı sultanlarının Kızılma’yla ilgileri bununla sınırlı değildir. Onlar Kızılma’yı hükümdarlık alâmetlerinden biri saymışlardır. Mesela Topkapı’da bulunan bir albümde bazı padişahlar ellerinde birer elma ile resmedilmişlerdir (Gökyay 2002: 560). Bu hususun halk arasında Kızılma’ya dair rivayetleri ve inanışları beslediği ortadadır.

Kızılma’nın en çok karşımıza çıktığı eserlerden birisi Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’dir. Seyahatnâme’de Kızılma birkaç yeri veya şehri ifade edecek şekilde pek çok defa kullanılmaktadır. Eserde yer alan yaygın kanaate göre burası Roma’yı, Viyana’yı ve Budin’i temsil etmektedir. Hatta bunlardan Budin’de bir Kızılma Camii ve bir de Kızılma sarayının var olduğu Seyahatnâme’de kayıtlıdır. Evliya Çelebi eserinde buradan “Budin Kızılma’sı” şeklinde söz etmektedir. Hatta eserin bir başka yerinde Budin’den “Taht-ı Kızılma” şeklinde bahseder (1983a: 138). Yine Girit adasının fethi münasebetiyle adada bulunan düşman askerlerinin kaleye “Kızılma Papazı bayrağı” diktiğini söyleyen Çelebi’de kavram bu sefer de Roma veya Vatikan olarak karşımıza çıkmaktadır (1983b: 193). Çünkü hemen bu bilginin yukarısında Evliya Çelebi, kâfirlere Rim Papa’dan on gemilik bir yardım geldiğini ifade etmektedir.

Yeniçeriler arasında yetişen âşıkların şiirlerinde de Kızılma’nın sık sık kullanıldığını görüyoruz. Bunlardan biri olan Âşık Mustafa’nın birkaç dörtlüğünde Kızılma ele alınır. Onlardan birinde şair, “Dövüşe dövüşe Kızılma’yı / İnşallah hünkârım olsa gerekdür” ve “Donanma ederiz Kızılma’da / Mesken tutup İslâm kalsa gerekdür” diyerek ifadeyi büyük bir güven duygusu ile birleştirmekte ve işlemektedir (Koz 1986: 207). Bu mısralardan anlaşıldığına göre Kızılma, Yeniçeriler arasında çokça sevilmiş bir tabirdir. Bazı tarih kitaplarında yeniçeriler ve padişah arasındaki diyalogda Kızılma’nın önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Yeniçerilerce söylenen “Testiye kurşun atar, keçeye kılıç salar, Kızılma’ya dek gideriz” (Kösoğlu 2013: 170) şeklindeki ifade onlar arasında kavramın köklü geçmişine ve değerine işaret eder.

Osmanlı döneminden günümüze intikal eden bazı kaynaklarda Kızılma’nın Roma olduğu üzerinde ısrarla durulur. Bunlardan biri olan “Budun ve Kızılma ve Bec Kal’ası vasfı olunup duâya vesile için yazılmış” mektup tarzındaki Hikâyet-i Kızılma’da kavram şöyle işlenir:

“Bec Kal’ası ve Kızılma vasf olunur ki Bec Kal’asından bizim sâkin olduğumuz Kızılma’ya gelince her bir konağı on bir buçuk saat olmak üzere yüz yetmiş konaktır. Kızılma’nın vasfından suâl olunur ki kal’asının etrafında kırk adet kapusu vardır. Cümlesi açılır ve

kapanır. Kal'a kapularının halkası cümlesi gümüşdür ve kal'anın dîvârında üç yüz adet çeşmesi tekildir" (Elçin 1997: 252).

Yukarıda alıntı yaptığımız metinde yine Tuna Nehri'nden, kiliselerin kubbelerinden bahsedilmekte ve metnin devamında o vesileyle Kızılma'dan şöyle söz edilmektedir: *"Tuna deyü söylenen sekisen dört kantar altından bir alma şeklinedir. İmdi Kızılma dimeden murâd budur. Ve dahi ol boş kubbesi Kızılma didikleri mahalde gice ve gündüz din-i İslâm'a dualar iderler"* (Elçin 1997: 252).

Bu metinde, Kızılma uğruna kırk bin eriyile beraber şehit olan Kasım Dede'den de söz edilmektedir. Diğer bazı kaynaklarda ve şiirlerde Kasım Dede ve kendisiyle beraber Kızılma uğruna şehit olan erlerden sıkça bahsedilir. Kasım Dede'yle beraber savaşıp geriye kalanlardan bir kısmı "İzladıç" denilen bir şehre yerleşmişlerdir. Aşkî adlı bir âşîğın anlattığına göre burası Alaman Dağı'nın eteğinde bir şehirdir. Etrafına hisar çekilmiştir. Dört yanında kâfirler beklemektedir. Şehitler de burada mihmandırlar. Fakat destanda kaydedildiğine göre gaziler burada ibadetlerini yapabilmektedir. Yine destanda anlatıldığı kadarıyla burada, yani Kızılma şehrinin orta kapısının altında Kasım Dede'nin türbesi vardır. Kasım Dede çeşitli kaynaklarda Kasım Vezir, Kasım Mevta, Kasım Paşa, Kasım Voyvoda, Kasım Sultan olarak anılmaktadır (Koz 1986: 213-216).

Peçevî İbrahim Efendi, tarihinde yeniçeriler arasındaki inanişaya yakın olarak Kızılma'yla ilgili "İslamlar Kızılma'ya kadar fethetseler gerekdir" diye halk arasında yaşayan bir inaniştan söz eder. Ancak bu inanişın kaynağının bilinmediğini de sözlerine ekler. Peçevî, sözlerinin devamında Macarlardan ve onların taht şehrinden de bahseder. Bu vesileyle kaynakta *"Kızıl Kapona dedikleri Kızılma'dır. Sınır taşı gibi bir işaret olmak üzere konmuştur"* (1981: 90) denilmektedir. Metinde Kapona, Köln şehri olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla Kızılma'nın Köln için de kullanıldığını söylemek mümkündür.

Kızılma'yla ilgili başka bir belge yine Şükrü Elçin tarafından yayınlanmıştır. "Târih-i Kızılma" adını taşıyan bu mektupta *"Beç Kalesinden Kızılma'ya varınca yüz yetmiş konaklık yerdir"* (1997: 254) denilmekte ve Kızılma'nın Budin olduğu dile getirilmektedir. Bu mektup diğerinin, bazı küçük farklarla bir benzeridir.

1622 yılında Avusturya-Osmanlı serhat boylarında esir düşüp Roma'ya götürülen yüz doksan Türk askeri, Budin Beylerbeyi'ne yazdıkları mektupta *"Nerede mahbus idüğümüz sual olunursa, Beç'ten (Viyana) öte yüz altmış konak yerdür. Kızılma derler"* diyerek Kızılma'nın Roma olduğunu ifade ederler. O hâlde Kızılma'nın genellikle Roma için kullanıldığını söylememiz mümkündür. Ayrıca İstanbul'un fethinden sonra Kızılma, Roma'ya kaymış (Turan 2006: 288) ve burası Gedik Ahmed Paşa'nın Otaranto Seferi, Kanûnî'nin Korfu ve Pulya Seferleri ve Barboros Hayreddin Paşa'nın deniz seferlerinde de görüleceği üzere Osmanlı ideallerinin hedefi hâline gelmiştir (Gökyay 2002: 560). Fakat Roma'dan önce Viyana Kızılma'sının alınması lüzumu ortaya çıkınca Kanûnî devrinde ve sonrasında seferler Almanya ve Avusturya üzerinde yoğunlaşmıştır (Turan 2006: 314). Bu durum Kızılma idealinin asker ve halk arasında canlı kalmasının sebeplerinden birisidir. Özellikle Kanûnî'nin Avrupa seferlerine katılan askerler arasında yeniçeri ocağına mensup halk şairleri Kızılma kavramını destanlarında işlemiştir (Gökyay 1986c: 1).

Kızılelma'nın Roma olduğuna dair kanaatlerimizi destekleyecek başka bazı bilgilerle karşılaşmak mümkündür. 17. Yüzyıl'da Behram Dımışkî'nin Latince'den tercüme ettiği Coğrafya-yı Kebîr adlı eserde Kızılelma'nın Roma olduğu kayıtlıdır (Kösoğlu 2013: 169). Kızılelma'nın Roma'da bulunan Saint Pierre Kilisesi'nin üzerindeki kırmızı bakırla kaplı kubbeden kinaye olduğunu söyleyen araştırmacılar vardır (Gökyay 2002: 559). Mehmet Zeki Pakalın da Kızılelma'nın Osmanlılar tarafından Roma'ya verilen ad olduğunu söylüyor (1983: 278). Mertol Tulum ise 17. yy. Türkçesi üzerine hazırladığı sözlüğünde Kızılelma'yı "Rûma, Roma, Rûmîye, Rûm, Rîm" şeklinde ifade etmiştir (2011: 1132).

Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'ne göre Kızılelma, daha çok Orta Avrupa şehirlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Muhtemelen burada kavramın serhat anlamı öne çıkarılmaktadır. Bütün bunların yanında Kızılelma, bazen mizah unsuru olarak da kullanılmıştır. Seyahatnâme'de "Kızılelma semtini Buğdan'dan gelen alyanak elma gibi yinür şey zanneder" kişilerden bahsedilir (Gökyay 1986b: 20).

Evliya Çelebi'nin kaydettiği satırlardan anladığımız kadarıyla Kızılelma çeşitli şehirlere karşılık olarak kullanılmıştır. Bu durum pek çok eser için de geçerlidir. O halde Kızılelma bir şehirse burası nereleri ifade etmektedir? Bilhassa Osmanlı tarihlerinde Kızılelma'nın geçtiği bazı şehir veya kale isimlerini şu başlıklar altında toplayabiliriz: "İstanbul (Bizans) Kızılelma'sı, Roma Kızılelma'sı (Rim Papa Kızılelma'sı), Viyana Kızılelma'sı, Engürüs (Budin) Kızılelma'sı, Orta Macar Estergon Kalesi Kızılelma'sı, Engürüs (Üstonj Belgrat) Kızılelma'sı, Almanya'da Büyük Kalona (Köln) Kızılelma'sı" (Gültepe 2014: 13).

Kızılelma, Anadolu'da bazı yer isimlerinde de kullanılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mısır seferlerinin günlüğü olan Haydar Çelebi Ruznâmesi'nde ordunun 19 Haziran 1516 tarihinde Perşembe günü Kızılelma İlicası'nda konakladığı söylenmektedir (Senemoğlu Tarihsiz: 96). Bugün de bazı illerin kasaba ve köylerinde Kızılelma şeklindeki isimlendirmeler görülebilmektedir. Bir örnek olması açısından Ordu'nun Akkuş ilçesine bağlı Kızılelma köyünü burada zikredebiliriz.

Kızılelma, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında aydınlar arasında yeniden işlenmeye başlanmış, kavram bazı yeni ideallerin temsili olarak yorumlanmıştır. Ziya Gökalp'in 1913'te yayınlanan "Kızılelma" adlı eseri, Ömer Seyfeddin'in "Kızılelma Neresi?" hikâyesi ve Yahya Kemal'in beyitleri bunlardan birkaçıdır. Ziya Gökalp'in Kızılelması, manzum bir hikâyedir. Metinde mitolojiyle bağlantılı olarak ortaya konan bir ideal dikkati çekmektedir. Burada savaşlarla yorulmuş bir milleti kurtarma duygusu, ona yeni bir gelecek kurma ideali sezilmektedir (Kaplan 2006: 481). Burada Kızılelma, biraz da Turan idealleriyle bütünlük oluşturacak şekilde ele alınır. Kızılelma, yenilen ve çökmek üzere olan Osmanlı Devleti'nin yerini tutacak bir nizamın diğer adıdır (Gökyay 2002: 560). Bu durumu aşağıdaki mısralardan da takip etmemiz mümkündür:

"Kızılelma oldu bir güzel cennet

Oradan Turan'a yağdı saadet

Ey Tanrı icabet kıl bu duaya

Bizi de kavuştur Kızılma"ya!..." (2008: 34)

Kızılma, bu mısralarda fark edileceği üzere harita üzerinde gösterebileceğimiz herhangi bir nokta değil; Türkler arasında birliği temin edip insanlara huzuru, barışı, refahı getirecek bir diyarın adıdır (Harmancı 2010: 1474). Kızılma hakkındaki hikâyesinde Ömer Seyfeddin, kavramın nereyi ve neyi ifade ettiğini işler. Asker arasından seçilen üç kişi Kânûnî'nin sorduğu "Kızılma neresi?" sorusuna; "Pâdişâhımızın bizi götüreceği yer", "Sen bilirsın pâdişâhım", "Neresi olduğunu ancak pâdişâhım bilir" şeklinde cevaplar verir (1971: 59-60).

Kızılma, 20. yy.'da Türk aydını arasında yeniden keşfedilmiş gibidir. Çünkü bu asrın ortalarına doğru kavram çeşitli şekillerde yorumlanmış ve kullanılmış, aynı zamanda Hüseyin Nihal Atsız tarafından bu adla bir dergi çıkarılmıştır. Ayrıca bu başlık altında bazı romanların kaleme alındığını da buraya ekleyebiliriz.

Yukarıda çeşitli kaynaklardan hareketle Kızılma'nın Türk kültür ve edebiyatındaki yerine ve önemine kısmen işaret edilmiş oldu. Ancak bizim bu yazıda asıl söz konusu etmek istediğimiz klasik Türk şiirinin Kızılma algısıdır. Bu makale Kızılma kavramının eski şiirimizde kullanımını ulaşılabildiğimiz divanlardan hareketle ve konuyla ilgili beyitlerden yola çıkarak ortaya koymayı hedeflemektedir.

Klasik Türk Şiirinde Kızılma

1. Fetih ve Savaş Konusu Etrafında Kızılma

Kızılma, Klasik Türk şiirine çeşitli şekillerde konu olmuştur. Burada dikkatimizi çeken ilk husus kavramın beyitlerde uzak ve belirsiz bir yere işaret ettiğiidir. Belki de ilk zamanlarda belli başlı şehirlere karşılık olarak kullanılırken Kızılma, zamanla belirsiz ve uzak bir hedefi ifade eder olmuştur. Fakat şu da var ki, Kızılma eski şiirin mazmunlar ve edebî sanatlarla örülü dünyasında farklı yorumlara müsait olarak karşımıza çıkmaktadır.

17. yy.'ın sonlarına kadar Osmanlı Devleti girdiği savaşlarda ve cephelerde büyük başarılar elde etmiş ve bu durum da devletin ve insanların kendilerine ve ideallerine olan itimadını sağlamlaştırmıştır. Esasen Osmanlılar, bir Kızılma'nın varlığına daima inanmış ve bu uğurda hep bir mücadele hâlinde olmuşlardır (Çetin 2011: 31). Bunun yanı sıra askerî olarak hem İran hem de Avrupa karşısında elde edilen başarılar çeşitli sahalarda büyük bir güven ortamının doğmasını beraberinde getirmiş olmalıdır. Bu durumun edebî ürünlerde zamanla bazı yansımaları ortaya çıkmıştır. Şairlerin hem kendilerine hem de padişaha ve askere olan güveni ve fetihlere olan inancı bir fahriye üslûbu ile beraber şiirlerde görülebilmektedir. Bunlar arasında Bâkî, Hayâlî, Nev'î ve Taşlıcalı Yahyâ Bey gibi şairleri en başta zikredebiliriz (Çelebioğlu 1994: 124). Böyle bir durumda ardı ardına gelen fetih hareketleri ve askerî başarılarla beraber Kızılma kavramı şiirde öne çıkmıştır.

Kızılma, Osmanlı şiirinde en çok fetihler ve savaşlarla ilgili beyitlerde, kaside ve gazel nazım şekilleri içinde karşımıza çıkar. Şairler bu beyitlerde bazı fetihleri Kızılma'nın elde edildiği şeklinde yorumlamışlardır. Kızılma Klasik şiirde genel olarak Osmanlı'nın Batı'ya karşı yürüttüğü savaşları ifade etmek için kullanılmışken kavramın tam olarak nereyi anlattığını çıkaramadığımız beyitler de yok değildir. Bâkî'nin şu beytine bir bakalım:

Elinden ol kadar düşmen yimişdür bozdoğanı kim

Kızılelma'dan eyvâ kopdı nâ-geh işidüp anı (Küçük 2011: 34)

Şair burada, Kızılelma'yı ihâm-ı tenasüp yoluyla "eyva" kelimesiyle birlikte değerlendirir. Zira kelime, eski yazıda ayva şeklinde de okunabilmekte ve "elma" kelimesiyle tenasüp oluşturmaktadır. Aslında burada bu iki kelimenin "bozdoğan"la da bir ilgisini kurmak mümkündür. Bilindiği gibi "bozdoğan" yeniçerilerin atlarına asılı bir hâlde bulunan yuvarlak bir gürz ve yazın olan bir armut türü anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla hem şekil hem de mânâ bakımından Kızılelma ile bozdoğan ve "eyvâ" kelimeleri arasında tanâsüp kurulabilmektedir. Aşağıda yine 16. yy. şairlerinden Filibeli Vecdî'ye ait beyitte de benzer bir kullanım söz konusudur:

Dikildi râyet-i İslâm sîb-i Müslimî bitdi

Şalup ayvâyı ehl-i nâra gitdüñ Kızılelma'ya (Kavruk-Selçuk 2009: 50)

Burada nâr, ayvâ, Kızılelma, sîb, bitmek kelimeleri arasındaki tenasüp ve leff ü neşir sanatıyla beytin anlam bütünlüğüne kuvvet kazandırılmıştır. Şair; Kızılelma, "râyet-i İslâm", "Müslimî", "ayvâ salmak" ve "ehl-i nâr" kelime ve terkipleriyle öncelikle bir savaş veya fetih sahnesi ortaya koymaktadır. Bu arada beyitteki "ayvâ salmak" ifadesinin bozdoğanla da bir ilgisi düşünülebilir. Beyitten anlaşılan bir başka anlam örgüsü ise meyvelerin tenasüp oluşturacak şekilde kullanımınıdır. Kızılelma, Vecdî'nin bir başka beytine daha konu olur:

Sinâniñ dikdi bitdi Müslimî sîb

Şalup ayvâ Kızılelma içine (Kavruk-Selçuk 2009: 48)

Beyitte mızrak, kendisinden elma ve ayvanın elde edilebildiği bir ağaç şeklinde tasavvur edilmiştir. Dolayısıyla burada elma ağacına ayva aşlamak konusu da akla geliyor. "Ayvâ salmak" deyimi Kızılelma'ya korku, dehşet salmak anlamında kullanılmış olmalıdır. Kızılelma'nın varlığı burada sinân (mızrak) ile ilişkilendirilmiştir.

Kızılelma'nın Yeniçeri ocağı için sahip olduğu mana, bazı asker kökenli Divan şairlerinin eserlerinde işlenmiştir. Meselâ Taşlıcalı Yahya Bey'in aşağıdaki beyitlerinde Kızılelma tarihî bağlamıyla kullanılır. Buradaki ilk beyit, Almanya ve Viyana seferleri üzerine Kanunî Sultan Süleyman'a sunulan bir kasidede geçmektedir. Bu mısralarda Kızılelma fethedilmeyi bekleyen ve düşman elinde bulunan ülkeleri ifade etmektedir:

Kıraluñ âli çuyuldı elem bahrine garç itdi

Kızılelma diyârı ile iklîm-i Alamânı (Çavuşoğlu 1977: 74)

Yukarıdaki beyitte Kanunî'nin Alman seferinin Orta Avrupa'da meydana getirdiği etkiye nispeten işaret edilmiştir. Kızılelma, burada Viyana olmalıdır (Çavuşoğlu 1977: 75). Beyitte Kızılelma, Alman ve kıral kelimeleri arasındaki asonans ve aliterasyon dikkat çekicidir. Aynı duruma birkaç beyitte daha rastlamak mümkündür. Buna göre padişah savaşta kralı mağlup etmiş ve Kızılelma diyarıyla Alman iklimini elem denizine garç etmiştir. Elde edilen zaferin Kızılelma'da meydana gelen etkisini beytine taşıyan Taşlıcalı Bey, burada bir bakıma

askerlerin arasındaki genel inancı ve eğilimi yansıtmaktadır. Zira kendisi de bir askerdir. Onun bir de aşağıdaki şu mısralarına bakalım:

Elindedür Kızılma'yı kılsa zîr ü zeber

Nite ki mülk-i Ferenduş ile Alamânı (Çavuşoğlu 1977: 50)

Maḥallidür tola eyvây ile vilâyet-i Rîm

Ḥaḳîkatâ yed-i kudretdedür Kızılma (Çavuşoğlu 1977: 61)

Bu beyitlerde Kânûnî'nin Almanya seferinde olduğu gibi “vilâyet-i Rîm”i de yerle bir eylemesinin kendi elinde olduğu ifade edilir. Son iki beyitte Kızılma; Ferenduş, Alaman, el, ey-vay, vilâyet-i Rîm, yed-i kudret gibi kelime ve terkipler ile tenasüp içinde kullanılır. Beyitlerde özellikle îhâm-ı tenasüp yoluyla mısraların anlam dünyası zenginleştirilmiştir. Burada, padişahların ellerindeki elmalarla resmedildikleri minyatürlerin bulunduğu Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde B. 408'de bulunan, Sultan III. Murat döneminde hazırlanan ve I. Ahmed Albümü adıyla bilinen albümü hatırlamamız mümkündür (Gültepe 2014: 207). Zira padişahlar ellerindeki bu elma ile elde ettikleri zaferleri ve hâkimiyetlerini remzediyorlardı. Şair de bir bakıma bu konuya temas etmektedir.

Dikkatimizi çeken diğer bir husus, Osmanlı Devleti'nin batı bölgelerinde yaşayan şairlerin Kızılma'ya özel bir ilgi gösterdikleri kadar asker şairlerin de şiirlerinde bu kavrama sıkça yer vermeleridir. Bunlardan birisi de Üsküdarlı Aşkî'dir. Aşkî yeniçerilikten ayrılma bir şairdir ve Kânûnî Sultan Süleyman'ın bazı seferlerine katılmıştır. Aşkî, bu seferleri, sefer hazırlıklarını, savaşları ve zaferleri yer yer şiirlerine aksettirir. Aşağıdaki mısraları buna örnektir:

Gün gibi kişver açup şemşîr-i feth-efzâ ile

Mülk-i küffârî ḥarâba viriser yağma ile

Beç ḥişârın virüp eyvâya Kızılma ile

Şâh-ı gâzî yine leşker çekdi küffâr üstine (Uzun 2011: 44)

16. yy. şairlerinden Edirneli Bâli Çelebi de “Kasîde-i Donanma-yı Hümâyûn Be-Deryâ” şiirinde Kızılma'yı yukarıdakilerle benzer bir bağlamda ele alır. Onun, söz konusu kasidesi gemicilik ve denizcilik terimleriyle doludur. Muhtemelen bir deniz seferi üzerine yazılan kasidede Kızılma şöyle geçmektedir:

Ser-i ḥûnîn-i 'adûya yine bir reng idelüm

Gösterelüm Kızılma'ya gemi⁴ almayı (Sinan 2004: 129)

Beyitteki ser-i ḥûnîn ve Kızılma arasındaki tenasüp dikkat çekmektedir. Ayrıca “alma” kelimesiyle Kızılma arasında bir ilgi kurulmak istendiği açıktır. Söz konusu sanata makalede yer alan diğer beyitlerde de rastlamamız

⁴ Söz konusu şiirin yer aldığı çalışmada bu kelime “kimi” şeklinde geçmektedir.

mümkündür. Burada dikkat çeken bir husus da şudur: Renk kelimesi bilinen anlamının yanında hile manasına gelir. Kelimenin Türkçedeki karşılığı “al”dir. “Al” Türkçede kırmızı, kızıl anlamlarında da kullanılır. Dolayısıyla bu “reng” kelimesiyle Kızılelma’ya bir gönderme yapılmaktadır. Bâlî’nin söz konusu kasidesinde Kızılelma’nın genelde Avrupa şehirleri için kullanıldığını gösteren bazı beyitler vardır.

Bâlî’nin yukarıdaki beytine yakın bir kullanım “Kasîde-i Donanma-yı Hümâyûn Be-Deryâ Refte” adlı şiirinde de yer alır. Beyitte “*alla reng etmek*” şeklinde bir deyim yanısıra kırmızıyı çağrıştıran Frengistan, kan ve renkle ilgisi bakımından boyamak ifadeleri Kızılelma ile bir tenasüp oluşturmuştur:

Âl-ile reng idelüm yine Firengistân’a

Boyayalum Kızılelma’yı ser-â-ser kana (Sinan 2004: 140)

Kızılelma’yı Klasik Türk Şiirinde İslâmiyet’teki fetih anlayışıyla Türklerin cihan hâkimiyeti idealinin birleştiği bir kavram olarak okuyabiliriz. Âşık Çelebi Kızılelma ile İslam’ı bir beytinde şöyle bir araya getirmektedir:

Dikilsün şancağ-ı İslâm sîb-i Müslimî yensün

Şalup eyvâyi ehl-i nâra ‘azm it Kızılelma’ya⁵ (Hançerlioğlu 1988: 113)

Beyitte İslâm sancağı bir ağaç gibi tasavvur edilmiş ve “sîb-i Müslimî” yenmesi için onun dikilmesinden bahsedilmiştir. Yine burada dehşet ve korku salmak anlamına geldiğini düşündüğümüz “eyvâ salmak” ile Kızılelma, beyitte bir tenasüp oluşturur. Aşağıdaki beyitte Âşık Çelebi, sevgilinin güzellik unsurlarını Kızılelma ile telif etmektedir. Burada yukarıda söz konusu ettiğimiz elma ve Kızılelma ilişkisi söz konusudur:

Kızılelma’da görenler mehçe-i şancâgunı

Şandı sîb-i Müslimîdür ki nihâl üstindedür (Hançerlioğlu 1988: 249)

Burada, Kızılelma’nın İstanbul ve Roma gibi muhtelif şehirlerde yer alan heykellere veya binaların gövdelerine yerleştirilmiş kürelere işaret edildiğini düşünmemiz mümkündür. Mehçe kelimesinin Kızılelma ile oluşturduğu tenasüp Gelibolulu Âlî’nin aşağıdaki beytinde de söz konusu edilir:

‘Âlemüñ nağl-ı zafer mehçesi bir sîb kadar

Kızılelma’daki düşmen n’ola dirse ey vay (Aksoyak 2006: 91)

Kızılelma, tarih içinde belli başlı şehirlerin ismi olarak da zikredilir. Bunlardan birisi Budin kalesinde yer alan Kızılelma sarayı ve camiiyle ilgilidir. Evliya Çelebi’nin “*Budin’in Kızılelma Sarayı diye meşhur olan binanın divanhanesinde, celî hat ile yazılmış olduğunu*” (Gültepe 2014: 221) söylediği Hayretî’ye ait aşağıdaki dörtlük yukarıda söz konusu ettiğimiz ayva ile Kızılelma arasındaki ilgiye bir örnek teşkil eder:

⁵ Bu mısra, söz konusu beytin yer aldığı kaynaktaki “Salup eyvânı ehl-i nâza ‘azm ide Kızıl Elmaya” şeklindedir. Bu durumda dizedeki anlam ve vezin bozulmaktadır. Mısra, yukarıdaki gibi değiştirilmiştir.

Şâhım, kıral bağrın tîr-i ğama deldirdiñ

Oı kâfir-i bed-ğūya kendi özin bildirdiñ

Çıktı bir şâhib-kemâl didi aña târîh

Şâhım Kızılma'yı ayvâ ile doldurduñ (Gökyay 1986: 86)

Kızılma görüleceği üzere kahramanlık, sefer, savaş, fetih gibi konular etrafında beyitlerde öne çıkar. Çalışmadaki diğer beyitlerden de anlaşılacağı gibi kâfir, feth, a'dâ, zafer, Frenk, Frengistan gibi kelimeler Kızılma ile tenasüp oluşturacak şekilde kullanılır. Beyitlerde kavramın diğer kelimelerle oluşturduğu tenasübün ihmal edilmemesi dikkat çekicidir. Meselâ Nev'î'de Kızılma şöyle geçer:

Şimden girü idüp ser-i a'dâyı ğark-ı ğūn

Kılsın rikâbına Kızılma'yı dâr-ı feth (Sefercioğlu 2001: 73)

Yukarıdaki beyitte bir bakıma Kızılma aslî anlamına yaklaştırılmaktadır. Çünkü Kızılma'nın feth diyarı olması temenni edilmiştir.

Kızılma klasik şiir anlayışının penceresinden bakıldığında daha çok Roma, Viyana ve Budin gibi şehirlerin ifadesinde kullanılmış olsa bile genel hatlarıyla belirsiz bir memleketi veya ideali ifade etmektedir. Kızılma'yla tenasüp oluşturan diğer bazı kelimelerle kavramın anlam dünyası beslenmiştir. Böyle bir kullanıma 17. yy. şairlerinden Sadrazam Hâfız Ahmed Paşa'nın bir gazelinde alınan aşağıdaki beyitlerde rastlıyoruz. Bu mısralar, Budin'in alınması üzerine yazılmıştır. Söz konusu gazelin aşağıdaki beyitlerinde Budin'den sonraki hedefin Kızılma olduğu anlaşılmaktadır:

Ğayl-i demdir ki Budin ehli kaçâvetde idi

Peşte'nüñ fethi ile oldılar âğir mesrûr

(...)

Kızılma'yı alup sîb-i zenehdânlarınıñ

Zeğanın dişleyelüm kıllaruña vir destûr (Uysal 2010: 66)

Hâfız Ahmed Paşa, bir başka beytinde Kızılma'yı tekrar ele alır ve bu mısralarında yine buranın fethini diler:

Ğazret-i Ğakdan umar cânile Ğâfız bendeñ

Kızılma alınıp ire ğanîmet ğaberi (Uysal 2010: 67)

Kızılma'nın meyvelerle oluşturduğu tenasüp beyitlerde en çok işlenen konulardan birisidir. 17. yy.'da Batı Trakya dolaylarında yaşayan Gümülcineli Dürrî'nin "Şehr-i Moton'a İrsâl Olunan Şehrengizdür" isimindeki şehrengizinde Kızılma, hem ayva koparmak hem de Malta kelimesinin bir diğer anlamı olan Malta eriği (Türkçe

Sözlük 2009: 1336) anlamıyla ilgili olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitlerde gazilerin Moton şehrindeki faaliyetleri söz konusu edilmiştir:

Kâfir yaqasında yaqalarlar niçe kâfir

Hîç ol kıyılarda kıyılmaz kıyar anlar

Ûavf eyleyüp ayva kıparur ya Kızelelma

Malţanuñ urur her biri ayağına balta (Kılıç 2010: 52)

Malta kelimesi, Kızılelma ve ayva kelimeleriyle oluşturduğu îhâm-ı tenasüp yoluyla Malta eriğini de hatırlatıyor. Ancak söz konusu beyitte “malta” kelimesinin diğer anlamı olan Malta adası öne çıkarılmış görünmektedir. Yine bu mısralarda Kızılelma’nın daha çok kırmızı elma anlamına geldiğini söylememiz mümkündür. Bu durumda beyitte “ayva” kelimesi de “eyva” şeklinde anlaşılabilir. Şair, îhâm-ı tenasüp yoluyla kelimelerin değişik anlamlarını bir araya getirmiştir.

Osmanlı Devleti’nin fethetmek için birkaç defa sefer düzenlediği şehirlerden biri de Viyana idi. Bu şehri iki defa almak isteyen, fakat bunda başarılı olamayan Osmanlı Devleti’nin bu ideali, şiirde kendine Kızılelma çerçevesi içinde yer bulmuştur. 17. yüzyıl şairlerinden Bosnalı Alaeddin Sâbit’in aşağıdaki beytinde Viyana, Kızılelma olarak gösterilmiştir:

Beçi pâmâl idüp Romiyetü’l kübrâsını fetħ it

Kızılelmâsın al kim emr-i elzem anı almadur (Karacan 1991: 239)

Burada “emr-i elzem” olarak Kızılelma’nın alınması gerektiğini söyleyen şair “almadur” ve “Kızılelma” ifadeleri arasında bir ilgi kuruyor.

18 yy. şairlerinden Haşmet de bir kasidesinde geçen aşağıdaki beytinde “hûn-ı adâ” terkihiyle Kızılelma’yı beraber kullanmakta, belki de bazı Osmanlı minyatürlerinde dikkat çeken padişahların ellerindeki küreye işaret etmektedir:

Ziver-i dest-i zafer ede Kızelelma’yı

Ûûn-ı a’dâ ile bu ‘arzı muħammer etsin (Aslan 1995: 238)

Yine 18. yy. şairlerinden Sünbülzâde Vehbî’nin aşağıdaki beytinde ise Kızılelma, başka bir şekilde karşımıza çıkar. Burada gazilerin Kızılelma’ya kadar azmedişinin sebebi “sîb gabgablısın almalı” diyerek ifade edilmiştir:

Sîb gabgablısın almalı diye ğâzîler

Kızılelma’ya kıadar ‘azm eder Allâh yekdir (Yenikale 2011: 122)

Kızılelma’nın sonraki zamanlarda da fetih ve savaş konusu etrafında kullanımı devam etmiştir. Keçecizâde İzzet Molla’nın řu beytinde kavram bir fetih temennisi münasebetiyle söz konusu edilmektedir:

Mîve-i tırfanda-i fethûñ Kızılma ola

Hûn-ı şemşirüñle açdı bāğ-ı nuşret nev-bahâr (Şahin 2014: 714)

Kızılma kavramının buradaki kullanımına 19. yüzyıl şairlerinden Şeref Hanım'da da rastlıyoruz. Şeref Hanım, bu beytinde İslam askerinin kâfir ordularını Kızılma'ya kadar sürmesini temenni ederek kavramı, yukarıda açıklamaya çalıştığımız tarihî bağlamına oldukça yakın kullanmaktadır. Söz konusu beyit şöyledir:

Kızılma'ya dek sürsün çıkarsın ceş-i küffârı

İdüp tevfiği rehber şıdki yâver 'asker-i İslâm (Bilir 2009: 69)

Kızılma kavramının elma-ayva gibi meyvelerle karşılaştırılması beyitlerde çok defa karşımıza çıkar. Bu şairlerden biri olan Ahmed Remzî Dede Amasya'ya bir seyahati esnasındaki intibalarını kaleme aldığı "Üsküdar'dan Amasya'da Müftî-zâde Şâ'ir Emrî Efendi'ye: Amasya İçin" başlıklı şiirinde Kızılma-elma ilişkisini ve buranın elmalarının nefis oluşunu şöyle ifade eder:

Sıyyemâ sîb-i nefisi yok Kızılma'da da

Hâkiniñ hâsiyyet-i feyzâveri kimyâ gibi (Mazıoğlu 1987: 67)

2. Sevgilinin Güzellik Unsurları Etrafında Kızılma

Klasik Türk Şiiri genelde sevgilinin güzellik unsurları etrafında halkalanan zengin bir kelime ve mazmun dünyasına sahiptir. Buna Kızılma da dâhildir. Daha çok kasidelerde görülen kavram, özellikle methedilen kişinin methinde kullanılır (Kayaokay 2015: 257). Kızılma'nın bu çerçevede ve özellikle kasidelerde ele alınması oldukça tabiidir. Kızılma'nın yer aldığı beyitlerde sevgilinin saçları kâfire veya Frengistan'a, yine sevgilinin yanağı Frenklere benzetilir. Frenk kelimesi kâfir ve Kızılma ifadeleri ile beyitlerde tenasüp oluşturur. Bir de sevgilinin söz konusu edilen güzellik unsurları içerisinde "gabgab" ayrıca ve özellikle üzerinde durulan unsurlardan birisidir. "Gabgab" ile Kızılma'nın ilgisine 16. yy. şairlerinden Edirneli Nazmi'nin Mecma'u'n-Nezâirinde yer alan Lütî-i Kâdî adlı bir şairin bir şiirinde rastlıyoruz:

Dîvâr çekdi gabgabına hâtt-ı kâfiri

Ruhsâr-ı yâr şan Kızılma hisârıdur (Köksal 2012: 971)

Beyitte, Kızılma sevgilinin yanağı münasebetiyle dile getirilmiştir. Buradaki ifadeye göre sevgilinin kâfir ayva tüyleri onun yanağının üzerine bir duvar çekmiştir. Şair de dolayısıyla onun yanağını bir Kızılma hisarına benzetiyor.

Bazı beyitlerde Kızılma, rengi dolayısıyla söz konusu edilir. "Ciğer pâresi" ve Kızılma arasındaki tenasüp, Gelibolulu Âlî'nin aşağıdaki beytinde teşbih sanatıyla beraber ele alınır. Beyitte ciğerdeki kanlı yaralar, Kızılma'daki dağlara benzetilmiştir:

Vilâyet-i Kızılma'da şanki tağlardur

Bu kanlu kanlu ciger pâresinde dâğımı gör (Aksoyak 2006: 91)

Kızılma Osmanlı dönemi edebî metinlerinde özellikle Frengistan'la birlikte kullanılmaktadır. Frengistan bazen bir memleket bazen de "kâfir"leri sebebiyle Kızılma'yla tenasüp ve teşbih oluşturacak şekilde ele alınmaktadır. Fakat burada öne çıkan yine sevgilidir. Frengistan'ın Kızılma ile ilgisi Ali Çelebi Efendi adlı bir şairin aşağıdaki beytinde "hadd-i rengîn" münasebetiyledir:

Hadd-i rengîn zîr-i zülf ü hatt-ı müşk-efsândadır

Nite kim dirler Kızılma Firengistân'dadır (Âşık Çelebi 2010: 117)

Beyitte zikredilen etrafa misk kokusu saçan zülflerin ve ayva tüylerinin altında bulunan renkli yanak, biraz da Kızılma'nın Frengistan'da olmasıyla ilgilidir. Buna yakın bir kullanıma 16. yy. şairlerinden Bâî'nin ve 17. yy. şairlerinden Nazîf'in (ö. 1693) beyitlerinde rastlıyoruz.

Düşecek reng-i ruhı 'aks-i sîb-i zeķana

Eylesek âl ile n'ola Kızılma seferin (Yaşar 2005: 220)

Atıldı çob-ı baħr-âşublar çün iki cânibden

Kızılma'ya dek atdı 'adūnuñ âh u evvâsı (Darıcık 2006: 373)

Kızılma ve özellikle elma, beyitlerde bazen ilginç hususlara konu olabilmektedir. 17. yy. Divan şairlerinden Piriştineli Nûrî, elma hakkında yazdığı bir gazelde elmanın Kızılma gibi kırmızı yanağına aldanmamak gerektiğini ve onun hile yapabileceğini söyler:

Kızılma gibi gül ruħlarına aldanma

Nûrî reng eylesin âl ile şîrîn alma (Egüz 2009: 240)

Kızılma sevgilinin güzellik unsurları söz konusu olduğunda özellikle "zenahdân"la ilişkilendirilir. Sevgilinin çenesiyle Kızılma arasında kurulan ilgi Bosnalı Sâbit'in (ö. 1712) aşağıdaki beytinde şöyle görülmektedir:

Bir kıt'ası var kim Kızılma'da da bitmez

Sîb-i zeķan-ı yâra uyar sîb-i müferriħ (Karacan 1991: 375)

Beyitlerde Kızılma söz konusu olduğunda sevgilinin güzellik unsurları memleket isimleriyle de ilişkilendirilir. Bu tür beyitlerde zikredilen beyaz yüzün Rum ülkesini ifade ettiğini söyleyebiliriz (Çeltik 2013: 298).

Sevgilinin çene, çene altı gibi güzellik unsurları gabgab-Kızılma ilişkisiyle verilir. Bu tür bir kullanıma sıklıkla rastladığımızı söyleyebiliriz. 18. yy. şairlerinden Sünbülzâde Vehbî'nin şu beyti buna bir örnek teşkil eder:

Kızılelmalıdır ol sîb-gabgab âfet-i mey-nûş

İçer misket şarâbı istemez sahbâ-yı engûrı (Yenikale 2011: 123)

Aslında bu beyitte yukarıda zikrettiğimiz Bâkî'nin mısralarında karşılaştığımız bir durum söz konusudur. Bilindiği gibi misket, elma çeşidi oluşuyla Kızılelma'yla ilgilidir. Meyve olması cihetinden engûr de beyitte diğer kelimelerle tenasüp içindedir. Bu beyitte misketin Kızılelma ile kurduğu ilgiyi şöyle de zikredebiliriz: Misket şarabıyla “âfet-i mey-nûş” ve “sahbâ-yı engûr” arasında bir tenasüp kurulabildiği gibi “sîb-gabgab” olan Kızılelmalı yani sevgili arasında da bir tenasüp söz konusudur. Burada dile getirilen içkiyle ilgili ifadeler sevgilinin fethedilmeyi bekleyen bir Kızılelma şehriden olduğunu ifade ediyor. Kızılelma, Vehbî'nin bir başka beytinde,

Esîriñ sîb gabgabluların almaya şevkiñden

Kızılelma'ya dek ceysiñ gider şevketlü hünkârım (Yenikale 2011:124)

şeklinde kullanılmaktadır. Bu beyitte sevgilileri almak üzere hünkârın verdiği şevk ile orduların Kızılelma'ya kadar gittiği söylenir. “Çene altı, çifte gerdan” gibi anlamlara gelen gabgabın Kızılelma ile ilgisi beyitlerde ısrarla ele alınan konulardan birisidir. Sâbit (ö. 1712) bir beytinde gabgab ve Kızılelma ilişkisini şöyle işlemektedir:

Hele nûş itsün emrüdî kadehden âb-ı rummânî

Kızılelmâ'ya dek hüküm eyler ol tüffâhe-i gabgab (Karacan 1991: 360)

Kızılelma'nın 18. yy. şairlerince sıkça kullanılan kavramlardan olduğu anlaşılmaktadır. Ebûbekir Kânî aşağıdaki beytinde sevgilinin saçlarının özelliklerinden faydalanarak onu yârin çenesine el atmış bir kâfire, dolayısıyla Kızılelma'ya el koyan Frenklere benzetmektedir:

O zülf-i kâfirîsi tâ zenahdâna uzatmış el

Kızılelma'ya da el koydılar efrencler ayvâ (Yazar 2012: 446)

Beyitte Kızılelma, Avrupalılarla Osmanlılar arasında asırlardır süren mücadeleleri hatırlatacak bir ilgiyle karşımıza çıkıyor. Efrencler kelimesi “zülf-i kâfirî” ile tenasüp oluşturuyor. Sevgilinin siyah saçları burada “efrencler”i ifade sadedinde kullanılmıştır. Bu durum eski şiir geleneğinde Frenklerin siyah veya kırmızı elbiseler giymiş kimseler olarak bilinmesiyle ilgilidir. Şair de beyitte bu ilgiyi kullanıyor. “Zenahtan” ise burada Kızılelma olarak karşımıza çıkıyor. “Zenahtan” yani çene, Divan şiirinde bazı kavramlarla kurduğu çeşitli ilgilere karşımıza çıkan bir kelimedir. 18. yy. şairlerinden Ref'et Mehmed Azîz'in divanında Kızılelma ve zenahtân arasındaki ilgi “Zenehdânı Kızılelma'ya dönmüş âl âl olmuş” (Kardaş 2008: 238) dizesiyle ifade edilir.

Sevgilin siyah zülüfleri içinde bulunan kırmızı yanağı Kızılelma'nın Frenklerin diyarında bulunması ilgisi dolayısıyla zaman zaman beraber kullanılmıştır. Bir 18. yy. şairi olan Halil Nuri Bey'in (ö. 1799) aşağıdaki beytinde bu ilgi görülebilir:

Kâfir-i zülfi içinde olıcağ rûy-ı bedîd

Karşuma geldi Kızılelma disem olmaz ba'îd (Güler 2009: 187)

Bazı kaynaklarda Kızılelma'nın Portekiz (Portakal) olarak geçtiğini görüyoruz. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'de İspanya'dan "Kızılelma" şeklinde söz etmesi de bununla ilgi olmalıdır. Divan şiirinde Portekiz'in Kızılelma şeklinde geçtiğine birkaç beyitte rastlamak mümkündür. Bu beyitlerde Kızılelma, portakalın hem meyve hem de Portekiz anlamıyla tenasüp oluşturacak şekilde kullanılır. Meselâ Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809) divanında geçen,

Kızılelma'yı sîb-i ğabğaba bahş eyledim ammâ

Ne çâre portakal olmaz bedel nârenc-i pistâna (Yenikale 2011: 112)

beytinde, kavram portakal ve nârenc kelimeleriyle tenasüp içinde kullanılmıştır. Ayrıca beyitte portakal ve Kızılelma ifadelerinin -îhâm-ı tenasüp yoluyla- diğer anlamları da düşünülmelidir. Bu durum 18. yy. şairlerinden Kırmırlı Said Giray'ın (ö. 1728) divanında şu bütünlük içinde zikredilir:

Ruĥlaruñ gŷyâ Kızılelma firengî çeşmüñe

Nev-remîde portakalsitânum ĥâm olsun saña (Karaköse 2001: 67)

"Firengî" aslında hastalıklı demektir. Fakat kelimenin bir diğer anlamı düşünüldüğünde şair, sevgilinin gözlerini Frenklere (Avrupalılara) benzetmektedir. Yanaklar da Kızılelma olarak zikredilir.

Zâhir oldu 'arızında sebz-gŷn a'lâm-ı ĥaţ

Tâ Kızılelma'ya vardı 'askeri İslâmî ĥaţ (Yağcı 2006: 45)

18. yy.'ın şeyhülislam şairlerinden Mehmed Şerif Efendi'nin yukarıdaki beytinde Kızılelma, İslâm askerinin vardığı bir hedef olarak ele alınır. Bu durum sevgilinin yanağında henüz çıkmış ayva tüyleriyle birlikte düşünülmüştür. Ayva tüylerinin yanakta ortaya çıkışı, burada askerlerin Kızılelma'ya varışı olarak değerlendirilmiştir.

Kızılelma'nın meyvelerle kurduğu bağ, Klasik Türk şiirinde sıkça rastladığımız bir husustur. Ayva, portakal bunlardan birkaçıdır. Ahmed Bâdî'nin (ö. 1908) divanında karşılaştığımız Kızılelma şeftali ilgisiyle ele alınıyor. Ahmed Bâdî, beytinde şeftaliyi sevgilinin kırmızı yanağıyla karşılaştırıyor ve Kızılelma'ya kadar gezilse bile böyle bir benzerliğin söz konusu olamayacağını söylüyor:

Ruĥ-ı âline müşâbih olamaz şeft-âlŷ

Kızılelma'ya kadar eylese ger geşt ü gŷzâr (Okmak 2008: 55)

Aşağıda yine Ahmed Bâdî'nin, Kırkkiliselî Ahmed Tefvik Efendi ile müşterek söyledikleri beyitte de sevgilinin saçları, onun Kızılelma olarak nitelenen yanağını kuşatan kâfir askerlerine benzetilmektedir:

Ṭurra-i ṭarrârı vechüñ kapamış eyvâh kim

Žabṭ kılmış şan Kızılma'yı kâfir leşkeri (Okmak 2008: 215)

Beyitte eyvah ve Kızılma arasındaki tenasüp dikkat çekmektedir. Burada Frenk kelimesinin bulunduğu beyitlerde bu şekilde kelime oyunları bir bakıma Osmanlı Devleti'nin sınırlarda yaşadığı durumuna da temas edilmektedir. Nitekim buralarda bitmeyen mücadeleler, baskınlar, Müslümanların ve Avrupalıların sürtüşmeleri aslında Kızılma, eyvah/eyva kelimelerinin oluşturduğu tenasüp ile verilmektedir. Ancak bunlar bazen sevgilinin güzellik unsurları etrafında işlenmektedir.

SONUÇ

Kızılma, tarihte fetihlerle gelişen ve kendine daima yeni ufuklar arayan en eski Türk ideallerinin merkezinde yer alan bir fikri temsil eder. Onun; Roma, Viyana, Estergon, Budin, İstolni-Belgrad, Köln olduğunu söyleyen araştırmacıların yanında Kızılma'yı mevhum bir hedefi dillendiren bir kavram olarak kabul edenler de olmuştur. Onun böyle bir algı içinde gelişme göstermesi ve milletin ortak vicdanında yer edinmesi şüphesiz uzun zamanların ve askerî bakımdan hareketli devirlerin ürünüdür.

Kızılma zaman içerisinde Türk kültüründe derinlik kazanmış ve bu durum, Klasik Türk şiirine de yansımıştır. Bu kavram, Saltuknâme'den başlayarak günümüze kadar çok farklı kaynaklar yoluyla ve sözlü ifade kanallarıyla yaşamayı sürdürmüştür. Türk Edebiyatında çeşitli şekillerde yansımalarını bulabildiğimiz Kızılma, bu yazıda görüleceği üzere Klasik Türk şiiri içerisinde önemli sayılabilecek bir yere sahiptir.

Kızılma, eski şiir geleneği içerisinde; kâfir, gabgab, sîb, elma, ayva, engûr gibi kelimelerle beraber sevgilinin güzellik unsurlarını ifade eden hususlardan biri olarak kullanıldığı kadar İslâm, Frenk, Frengistan, Portekiz (Portakal) gibi kavramlar etrafında Türklerin fetih konusundaki ideallerini ifade edecek şekilde de kullanılmıştır. Fakat bütün bunların yanında genel hatlarıyla kavramın sevgilinin hususiyetleri etrafında dönüp dolaştığını söylememiz mümkündür.

Burada Kızılma'nın çeşitli şekillerde bazı kelimelerle kurduğu ilgiden ve gabgab, ayva, elma, engûr, misket gibi kelimelerle tenasüp, îhâm-ı tenasüp, leff ü neşr sanatları yoluyla oluşturduğu zengin ve derin bir anlam dünyasından söz edebiliriz. Kızılma'nın yer aldığı beyitlerde dikkat çeken ilk husus, anlamın derhal katmanlaşması ve kelimelerin birden fazla manaya gelecek şekilde kullanılmasıdır. Aslında bu durum eski şiir geleneğinin genel bir özelliğidir. Kızılma, bu şiir geleneğinin içinde ilgi kurabildiği birçok kelimeyle farklı şekillerde fakat genelde bir uyum içinde sıkça kullanılmıştır. Bu da eski şiirin mecaz ve diğer edebî sanatlarla örülü dil dünyasında Kızılma'nın kendine özgü bir yer bulabildiğini göstermektedir.

Burada dikkatimizi çeken bir husus da şu olmuştur: Divan şairi, Kızılma'nın zengin çağrışımlarından faydalanarak bu ifadeye dâir sahip olduğu kültürel birikimi uzun asırlar içinde ortaya koyabilmiş ve kavrama kendi kelime ve mazmun dünyasında bir yer verebilmiştir. Belki de sosyal hayatın köklü bazı unsurlarından biri olduğu için çok tabîi olarak Kızılma, Klasik Türk şiirindeki yerini uzun bir zaman koruyabilmiştir. Zira Divan şairi, sosyal hayatın en çok kabul gören, en sevilen unsurlarını kendi şiir geleneği içinde kullanmakta hiçbir sakınca görmez. Onu kendi dünyasına dâhil eder. Öyleyse burada karşımıza çıkan Kızılma kavramının, ilk anlamından biraz uzakta fakat ondan tamı tamına kopmadan çeşitli şekillerde kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu durum Kızılma'nın bilhassa sevgilinin güzellik unsurlarıyla değerlendirildiği beyitlerde böyledir.

Kızılma'nın, Osmanlı Devleti'nin zirveye tırmandığı ve dünyada tartışmasız tek güç olduğu zamanlarda daha çok kullanıldığını ifade edebileceğimiz kadar bilhassa Divan şiirinin son devirlerine doğru öne çıktığını da söyleyebiliriz. Meselâ Hayretî, Âşık Çelebi, Bâkî, Taşlıcalı Yahya Bey, Nev'î gibi şairlerde Kızılma sıkça görülebilmektedir. Aynı şekilde bu şiir geleneğinin son hamlelerinden birini yaptığı yüzyılda yaşayan Sünbülzâde

Vehbî'nin divanında da kavrama birkaç kere rastlamaktayız. Şiirlerine Klasik Türk şiiri geleneğinden büyük tesirler taşıyan Yahya Kemâl'de ise Kızılma, onunla ilgili kavramlara bir şiirde yer verecek şekilde ve gelenekteki yerine oldukça yakın olarak kullanılmıştır. Bu durum Kızılma'nın, uzun asırlar boyunca eski şiir geleneğinin dünyası içinde önemli bir yer edindiğine ve sonraki zamanları etkileyecek kadar tesirli olduğuna işaret etmektedir.

Bu yazıda onlarca şairin divanında Kızılma ile ilgili beyitleri tespit etmeye ve bunların Klasik Türk şiirindeki kullanımlarını sergilemeye çalıştık. Şüphesiz bu araştırma esnasında gözümüzden kaçan beyitler olabileceği gibi daha derin araştırmalar neticesinde mevcut başka malzemelerle karşılaşmak da mümkündür. Ancak biz kavramın ana hatlarıyla yukarıdaki beyitlerde ele alındığı gibi kullanıldığını düşünmekteyiz.

Son olarak Kızılma'nın Klasik Türk şiirinde ana hatlarıyla iki şekilde öne çıktığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi özellikle kasidelerde görülen fetih ve savaş konularıyla ilgilidir. Kızılma bu beyitlerde belli başlı bazı şehirleri ifade etmektedir. Burada kavram, tarihî bağlamıyla sıkı bir irtibat hâindedir. Herhangi bir şehri ifade ettiği gibi zaferin elde edilmesinde askere moral veren anahtar bir kavram olarak da kullanılmıştır. Kızılma böyle durumlarda Budin, Roma, Viyana, İstolni Belgrad gibi şehirleri ifade etmektedir. Taşlıcalı Yahyâ Bey'in beyitleri buna örnektir. Kızılma'nın ikinci şekilde kullanılışı genelde sevgilinin güzellik unsurlarıyla öne çıkar. Burada teşbih, tenasüp, îhâm-ı tenasüp, telmih gibi edebî sanatlar etrafında beytin anlam dünyası büyük bir genişlik kazanır. Kızılma, genelde sevgilinin yanağıdır. Yanağın üzerine düşen zülüfler ise Kızılma'ya hücum eden kâfirler yani Frenklerdir. Bazen ayva tüylerinin de Kızılma'ya hücum eden düşman askeri gibi görüldüğü olur. Burada maksat, sevgilinin güzelliğini ifade etme yanında onun başka güzellik hususiyetlerini gizleyen belli başlı unsurları ifade etmektir. Bâkî, Filibeli Vecdî, Sünbülzâde Vehbi gibi şairlerin beyitlerinde karşılaştığımız hususlar genellikle böyledir.

KAYNAKÇA

- Aksoyak, İ. Hakkı (2006). *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Divanları (Divan-II)*. The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Harvard University, Sources of Oriental Languages and Literatures 74.
- Aslan, Mustafa (1995). *Haşmet Dîvânı -Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Kılıç, Filiz (hzi) (2010). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şuarâ 2*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Ayvazoğlu, Beşir (2013). *Tanrı Dağı'ndan Hıra Dağı'na Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar*. İstanbul: Kapı Yay.
- Bilir, Jülide (2009). *Kadın Dîvan Şairlerinden Mihrî Hâtun, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Dîvanları'nda Sosyal Hayat*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, Mehmed (1977). *Yahyâ Bey Dîvan -Tenkidli Basım-*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Çelebioğlu, Âmil (1994). *Kânûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*. Ankara: MEB Yay.
- Çeltik, Halil (2013). *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Çetin, İsmet (2011). *Kızılma*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.
- Darıck, Murat (2006). *Nazîf Dîvânı (Transkripsiyonlu Çeviri ve Metin-İnceleme)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Demir, Necati-Mehmet Dursun Erdem (2013). *Ebu'l-Hayr-ı Rûmî Saltıknâme (Saltık Gazi Destanı) Cilt I, II, III*, İstanbul.
- Devellioğlu, Ferit (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Yayına Haz.: Aydın Sami Güneşal, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Egüz, Esra (2009). *Priştineli Nûrî Divanı ve İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Elçin, Şükrü (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*. Ankara: Akçağ Yay.
- Ergun, Pervin (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKM Yay.
- Evliya Çelebi (1983a). *Seyahatnâme (Giriş)*. Haz.: İsmet Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Evliya Çelebi (1983b). *Seyahatnâme (Akdeniz Adaları ve Girit Fethi)*. Haz.: İsmet Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Gökyay, Orhan Şaik (1986a). "Kızıl Elma Üzerine". *Tarih ve Toplum Dergisi* 25: s. 9-14.
- Gökyay, Orhan Şaik (1986b). "Kızıl Elma Üzerine-II". *Tarih ve Toplum Dergisi* 26: s. 20-25.
- Gökyay, Orhan Şaik (1986c). "Kızıl Elma-IV". *Tarih ve Toplum Dergisi* 28: s. 9-13.

- Gökyay, Orhan Şaik (2002). "Kızıl Elma". *İslam Ansiklopedisi*. C. 25. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 559-561.
- Güler, Mehmet (2009). *Halil Nuri Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Gültepe, Necati (2014). *Kızıl Elma'nın İzinde Turan Dünyasının Onbin Yıllık Sırrı*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Hançerlioğlu, Filiz (1988). *Âşık Çelebi Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Harmancı, Abdullah (2010). "Yeni Türk Edebiyatında Kızıl Elma". *Turkish Studies Dergisi*. Volume 5/3 Summer: s. 1470-1491.
- Kaplan, Mehmet (2006). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Karacan, Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- Karaköse, Saadet (2001), *Sa'îd Giray Dîvânı*, <https://www.google.com.tr/#q=Sa%E2%80%98%C3%AEd+Giray+D%C3%AEv%C3%A2n%C4%B1%2C+Denizli> [Erişim Tarihi: 07.09.2016].
- Kardaş, Mehmet Nuri (2008). *Re'fet Mehmed 'Azîz'in Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Kavruk, Hasan-Bahir Selçuk (2009). *Filibeli Vecdi Divanı (Metin-Dizin)*. Malatya: <https://www.google.com.tr/#q=Filibeli+Vecdi+Divan%C4%B1+>. [Erişim Tarihi: 06. 09. 2016].
- Kayaokay, İlyas (2015), "Kızılma'ya Dek Gideriz". http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/ilyas_kayaokay_kizil_elmaya_dek_gideriz.pdf [Erişim Tarihi: 01. 03. 2017].
- Kılıç, İhsan (2010). *Gümülçineli Dürrü Dîvânı*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Koz, M. Sabri (1986). "Âşık Edebiyatımızda Kızıl Elma". *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri II. Cilt Halk Edebiyatı*. Ankara: Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay.
- Köksal, M.Fatih (Haz.) (2012). *Edirneli Nazmî Mecma'u'n-Nezâir (İnceleme-Tenkitli Metin)*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78454/edirneli-nazmi-mecmaun-nezair.html> [Erişim Tarihi: 02. 06. 2016].
- Kösoğlu, Nevzat (2013): *Türk Milliyetçiliği ve Osmanlı*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Kösoğlu, Nevzat (2013). *Türk Olmak Ya Da Olmamak Millî Kültür, Mozaik Kültür ve Etnisite*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Kurnaz, Cemâl (1987). *Hayâîlî Bey Dîvânı Tahlili*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Küçük, Sabahattin (2011). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Mazıoğlu, Hasibe (1987). *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri*. Ankara: Sevinç Matbaası.

- Okmak, Özgür (2008). *Ahmed Bâdî Dîvânı (Metin-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Ömer Seyfeddin (1971). *Seçme Hikâyeler II*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Peçevî İbrahim Efendi (1981). *Peçevî Tarihi I*. Haz: Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Sefercioğlu, M. Nejat (2001). *Nevî Divanının Tahlili*. Ankara: Akçağ Yay.
- Senemoğlu, Yavuz (Haz.) (Tarihsiz). *Haydar Çelebi Ruznâmesi*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Sinan, Betül (2004). *Bâlî Çelebi ve Divanı (2b-35a) İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Boğaziçi Üniversitesi.
- Şahin, Ebubekir Sıddık (2004). *Keçeci-zâde İzzet Molla'nın Divanları: Bahâr-ı Efkâr ve Hazân-ı Âsâr*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- TDK (2009). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tulum, Mertol (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Turan, Osman (2006). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Uysal, Adem (2010). *Hâfız Ahmed Paşa Divanı (Metin-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Uzun, Süreyya (2011). *Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. yy. Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Yağcı, Ömer Gökhan (2006). *Mehmed Şerif Efendi Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- Yaşar, Muhammed (2005). *Bâlî Hayatı Edebî Kişiliği Dîvânın Tenkitli Metni (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yazar, İlyas (2012). *Kânî Dîvânı*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,78379/kani-divani.html> [Erişim Tarihi: 05. 10. 2016].
- Yenikale, Ahmet (2011). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Kahramanmaraş: Ukde Yay.
- Ziya Gökalp (2008). *Kızıl Elma*. Derleyen: Hikmet Tanyu. İstanbul: Elips Yay.

